

La frontera retrobada

“**T**u puja al Tren Groc i després em dius si regal·les aqueixa terra.” Hi ha una mena de consell

que, ja sigui pel to concloent amb què es pronuncia o per l'autoritat de qui ho fa, és impossible de no tenir en compte. La frase que obre aquest reportatge, la repetia un vell ceretà sempre que algú li qüestionava la catalanitat de la seva comarca i (o) de les veïnes terres del nord. No cal dir que l'efectivitat de l'asseveració ha estat comprovada *in situ*, i que la recomanació, ara, es vol extensiva.

Per saltar d'una frontera a una altra, de la ratlla establerta entre dos estats i que divideix la Cerdanya a la que separa –i interrelaciona?– dos pobles que, com la frontera mateixa, a penes tenen reconeixement –ni estat, no cal dir-ho–, possiblement no hi hagi cap mitjà de transport que superi l'encant d'aquest trenet com de joguina, que trontolla i carriqueja i triga cosa de dues hores i mitja a fer el trajecte de la Guingueta (Cerdanya) a Vilafranca de Conflent.

Si agafeu aquest tren de via estreta, pot ser que abans d'arribar a Santa Llocaia ja hagueu comptat set conills –alguns dels quals val a dir que ni s'immuntaran al vostre pas, tan inofensiu els deu semblar un trenet de color groc fent via a velocitat d'insecte–; que després patiu els xiscles d'un estol de criatures anunciant –“Iiiiiihhh!”– l'arribada de tots i cadascun dels túnels que travessen l'orografia llimada per la Tet –sortosament, però, el trenet té un vagó

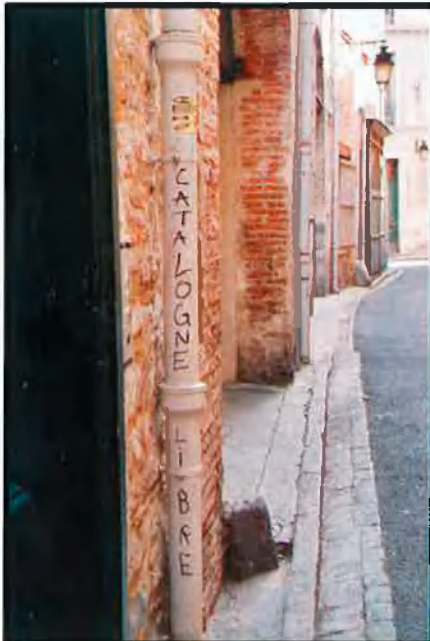
descapotat: la cridòria no dubta en les seves preferències i salva la resta de passatge dels alegres xisclets estereofònics–; que saludeu, fins i tot, els desconeguts que s'esperen a cada pas a nivell –i que també alcen les mans i les mouen al ritme dels vagons de fireta–; que contempleu el món exuberant de la Cerdanya i del Conflent, els lloms suaus de les muntanyes, que aparenten turons per acollir les cases, que mig ensenyen les dents amb tres roques de granit fent equilibris, que prenen ares-tes arran de núvols com per foradar el cel i continuar creixent.

Pot ser que, en baixar del trenet i tornar a la convenció de l'altre ferrocarril, el de mida diària, fins i tot tingueu quelcom a dir-li, al vell ceretà que preguntava sobre les coses del regalar.

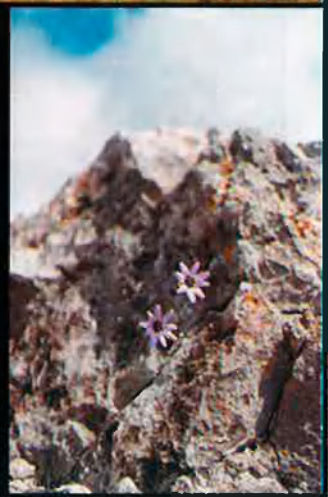
A casa. Per si de cas encara ningú no havia notat res d'especial a l'ambient, cap corrent soterrat, cap grinyol ni contradicció amb l'allau que, oficialment i fins a l'angúnia, repeteix a tort i a dret tot allò de l'hexàgon i la *grandeur*, es podrien, ara, i sense vocació d'antologia, repassar alguns senyals gens equívocs: unes paraules borroses però del tot llegibles a la paret de l'estacioneta d'Eina (“Som catalans / Som a casa”); la tenacitat amb què sempre hi ha algú que recorda el nom de cada cosa, i que ha corregit (amb l'oficialitat remant en sentit contrari, brotxes i esprais fan el seu fet) un “*Fontpédrouse*” per l'original Fontpedrosa; la senyera solitària que oneja des d'un balcó, en una casa qualsevol d'Oleta; el segon cotxe que

El segon lliurament de la sèrie “Terra de frontera”, encetada al número anterior d'EL TEMPS, arriba fins a les Corberes, a la intersecció entre Catalunya Nord i Occitània. En aquest cas, la línia fronterera es reivindica com a afirmació de dues realitats nacionals que la superposició de l'“hexàgon” francès pretén subsumir.

TERRA de FRONTERES

En el sentit de les agulles del rellotge, canonada pintada a un carrer de Perpinyà; el castell de Salses, fet construir per Ferran II l'any 1496; un detall de les roques, prop del castell de La Pradela (Occitània); i el Tren Groc en arribar a la Guingueta (Cerdanya).

NÚRIA CADEUS

llueix llacet quadribarrat, nuat a l'antena (per tant: aquell primer llaç que havia cridat l'atenció prop de Planès queda automàticament destitllat d'excèntric); o, just en sentit contrari, el rètol "*Le Soler/El Soler*" que recorda el bilingüisme de "*Via/Via*" a les empreses (estats) ferroviàries del sud.

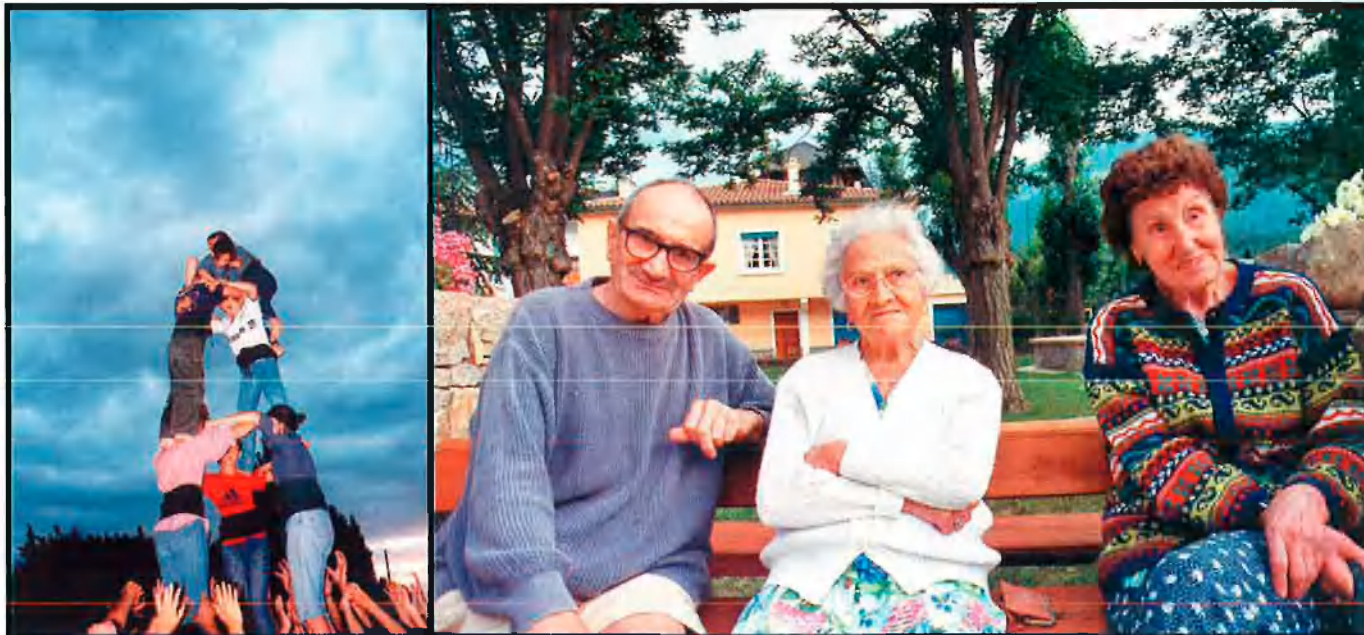
Després d'una passejada per la vila de Perpinyà "*la Catalana*", centre del món (tal com recorda, dalinianament, el mosaic al terra de la seva estació de tren); d'haver descobert bona part de les tantíssimes modalitats d'adhesius per enganxar senyeres als cotxes (amb barretina o sense, amb pilota de rugbi o sense, i etcètera); d'haver provat un *menu catalan*, evitat de comprar un *couteau de trabucayre*, un perfum *Sardane* i, so-

bretot, cap postal amb pastorets; després de deixar els ulls amarats del tarongenc color de maó i teules que domina ciutat i rodalia (i que aquestes grans, nòrdiques, finestres allargassades de porticons blaus amb prou feines poden amagar), sorpresos de qualsevol aparent contradicció amb què els obsequii la ciutat (l'exclamació escrita amb retolador negre en una canonada de desguàs, al carrer dels Abeuradors, en serà, potser, l'expressió més cridanera: de dalt a baix i en majúscules, "*Catalogne libre*"), qualsevol idea preconcebuda haurà quedat feta miques.

"*Tout est catalan*, aquí". Josep Serra, activista de la societat civil nord-catalana, resumeix –i descriu– en una frase la situació. No hi ha ironia, en el seu to.

Constata la precària situació en què es manté la llengua però destaca que ja hi ha prop d'un 60% de pares i mares que "volen català per als seus fills" a les escoles (potser com una possibilitat futura de progrés o expansió professional més que no pas com l'assumpció de la pròpia identitat, però el cas és que "volen català"), i recorda que "després, no hi ha classes per a aquesta gent".

Ara per ara, la realitat no admet un acostament a l'engròs ni amb paràmetres que ben poden valer en altres contrades: "Parlen francès, són catalans", explica Serra quan se li demana per les majories. A partir d'aquí, totes les possibilitats són obertes. I la llengua aflora, malgrat tot. Per "les arrels", com explicaran després dos castellans nord-catalans, per la con-

NÚRIÀ CADENAS / EL TEMPS

De dalt a baix i d'esquerra a dreta: els Castellers del Riberal durant un assaig; Vaquier, Lacoste i Pagès al seu banc de Quilhan; Josep Serra, camí de la frontera, a la Catalunya Nord; Roger Mateu, tinent d'alcalde de Salses, Manuel González, constructor de la Porta dels Països Catalans, i Armand Samsó, que n'ha estat factòtum, enllestint-ne els darrers tocs; i Marie Paule Diaz, Catherine Hublau i Sylvia Serrano, a Feuilla.

tumàcia dels qui s'han negat a trobar-se la llengua esborrada del mapa o, com a màxim, convertida en "l'accent català de la República Francesa".

"Aragó! Aragó!". Cadascú ha fet —i fa— el seu paper. Els mestres, els funcionaris, fins i tot els morts: l'ensenyament "hexagonal", sorgit de les directrius del polític del nou-cents Jules Ferry (el de l'escola gratuïta, laica, obligatòria... i ben francesa tota ella), però ja embastat just després del Tractat dels Pirineus, amb la creació de les escoles reials, que només preveien l'ensenyament del francès i en francès; el transvasament de població, via l'arribada de funcionaris o jubilats france-

sos, via la marxa del jovent català que cerca sortides professionals; o les tombes i monòlits als morts en la Primera o la Segona Guerra Mundial (sempre morts per la "liberté", la "fraternité" i etcètera: conceptes altíssims que s'identifiquen indefectiblement amb l'essència mateixa de l'estat), plens de noms catalans.

A cadascú se li fa fer el seu paper en la uniformització i en l'intent d'aconseguir la identificació amb "la patrie" d'una població que, temps enrere, i en un dels nombrosos estira-i-arronses entre regnes veïns en pugna territorial, exclamava la seva voluntat de retornar a la corona catalanoaragonesa, obrint les portes de Perpinyà a les tropes del rei

Joan II (som a l'any 1473, més o menys tal dia com avui, l'1 de febrer) al crit d'"Aragó! Aragó! Mort als francesos!", o que, després de la darrera annexió, ja al segle XVII, es va alçar en armes contra la nova autoritat prenent per nom l'explícit "Angelets de la Terra".

Els habitants del Rosselló es defineixen com a "gent pacífica". Que no mesella. I de la mateixa manera que l'autoafirmació davant del francès és absoluta, ja sigui en una sortida de l'equip de rugbi de la USAP (i aleshores, més que mai, "on est catalan"), ja sigui per reacció al rebuig que desperta, al nord, l'accent dels catalans (una mica com passa també amb els veïns de l'altre estat, no?), la gent de la Catalunya Nord,

elements integradors de primer ordre). Guillaume, que aquest és el seu nom, prepara “souvenirs” que després vendrà “pour l’association”: són banderetes –cal dir quines?– que fabrica amb im- perdibles i boletes bicolors. Si pregun- teu a Guillaume què és, al seu entendre, Catalunya, la resposta no pot ser més concisa: “Catalunya *est les* Castellans del Riberal”; i això, perquè tant si plou com si fa fred o calor, explica, ells “sem- pre fan castells”.

Val a dir, per acabar de perfilar la pin- zellada –imprescindiblement matisada– de la gradació identitària, que, com apunta Serra, “el sentiment d’afirmació catalana no és viscut com una agressió estricta a França, que té un estat més consolidat que l’espanyol”.

Retrobar la frontera. No cal dir que, si dels estats depèn, les divisions –o ampli- acions– administratives se superpo- sen a les diferències i interrelacions na- cionals. És en aquest sentit que l’any 1792 es creava el Departament dels Piri- neus Orientals, que inclou les terres oc- citanes de la Fenolleda, i que després havia de quedar integrat a l’anomenada regió Llenguadoc-Rosselló, on també hi ha els departaments de l’Aude, l’Erau, el Gard i la Losena.

En la seva obsessió per presentar els lí- mits estatals –sempre arbitraris i traçats segons els vents de guerres i tractats– talment el fruit d’un establiment immu- table de la natura, i amb vista a consoli- dar en l’imaginari la forma “hexagonal” que, diuen, té *la France*, el Pirineu ha estat reiteradament presentat com a frontera geogràfica entre dos estats. No- més cal transitar amunt i avall dels seus passadissos –alguns dels quals, amplís- sims– per adonar-se que el massís pot ser qualsevol cosa menys una barrera; només cal parar l’orella per adonar-se de les relacions –econòmiques, socials i de tota índole– que es mantenen a través del Pirineu –que relaciona; no separa–, de la llengua que parlen a banda i banda.

Ho explica, ben gràficament i amb un somriure, l’Armand Samsó, des de Sal- ses. Perquè els seus pares van néixer, per allò de les convencions, cadascun en un estat. I, en contra del que diguin els mapes oficials, ni l’un sabia francès ni

l’altra, castellà: “Per sort, s’entenen en català. Si no, jo no seria pas aquí.”

Samsó pot molt ben ser exemple de la tenacitat que sembla amarar aquesta ter- ra: des que, l’any 1983, va saber de la construcció d’una anomenada “porta ca- talana”, situada a la llinda entre els es- tats espanyol i francès, que no ha des- cansat. Veí de Salses com és, de seguida el va revoltar l’omissió: si la “porta” que donava la benvinguda a la terra catalana havia de quedar tan avall, preguntava, “nosaltres, aquí, què som?”. Per això, fi- nalment i després de saltar incomputables obstacles –amb el monomaniac expre- fecte Bonnet com a abanderat primer dels entrebancaires–, des del 28 de se- ptembre del 2003 s’alça, amb orgull aco- llidor, arrapada a la pedrissa calcària de les Corberes, la Porta dels Països Cata- lans. El monument, batut amb força per la tramuntana que assota amb cabuderia la garriga pedregosa, s’obre a tots els vents del món, i marca –perquè és im- portant saber-ho quan l’oficialitat es conjura per a la negació– quina és la frontera. I quina no.

De fet, el mateix Armand Samsó, jun- tament amb l’eurodiputat Miquel Ma- yol, va recórrer els massissos de les Cor- beres, desforestats a causa de la contí- nua tala per a les mines de ferro i calç –i, potser, també de les batusses bèl·liques– per trobar-hi les antigues fites de la fron- tera catalanooccitana. I les van trobar. No pas tan conservades com les que des- prés van col·locar al Pirineu, que han re- but una cura especial de les autoritats franceses (s’han pres la molèstia fins i tot de reglamentar les atencions que han de rebre les pedres termeneres), però les van trobar.

I allí romanen, estoicament plantades, entre cigarres i garrigues, les fites esta- blertes l’any 1258 al Tractat de Corbeil, signat entre Jaume I i Lluís IX. Aquest tractat marcava la frontera entre tots dos estats i, alhora, establia la renúncia del rei català a qualsevol dret i pretensió so- bre el Llenguadoc i tres quarts del ma- teix, per part del rei francès, sobre els comtats catalans.

Frontera en festa. Si ens atenem a l’opinió i l’experiència de la gent que hi viu, aquí sí que hi ha frontera. Hi ha les

a poc que recuperi l’autoestima, es des- cara: Josep Serra relata, per exemple, com els aficionats de la USAP, seguint el seu equip quadribarrat, poden fer tor- rar carn a terra, tranquil·lament, al costat mateix de la torre Eiffel, com per dir: “Som aquí i ens afirmem.” “És cosa de la gent d’aquí”, aclarirà després el sal- sairot Armand Samsó: “Sempre fem tor- rar amb xirments de vinya.”

Potser ha estat aquest tremp, precisa- ment, el que ha atret un cepat francès ben del nord que, amb seixanta-dos anys, s’ha unit amb entusiasme als Cas- tellers del Riberal, exemple dels nous ai- res que, d’un temps ençà, dinamitzen la vida social i cultural catalana (correfocs, gralles i castells s’han mostrat com a

TERRA de FRONTERES

NÚRIA CADENAS

■ Camí d'Occitània (i viceversa)
■ Catalunya Nord

NÚRIA CADENAS

De dalt a baix i d'esquerra a dreta: Feuilla, a tocar de la frontera; una casa de Quilhan i el castell de La Pradèla (dues cares d'una matelxa terra); i el gorg de la Font Estramar: l'algua corre per sota la pedrissa calcària de les Corberes.

torres de vigilància que sotgen el nord, connectades –visualment– amb el palau dels Reis de Mallorca, a Perpinyà, per avisar del que calgués; hi ha el castell de Salses, des d'on es distingeix la “coma francesa” que, per les batusses que s’hi van dur a terme, relata Armand Samsó, “en deien ‘la tomba dels francesos’”; hi ha fins i tot el pas fronterer que permet l’orografia arran de l’estany de Salses, entre Perpinyà i Fitó, que ja travessava l’antiga Via Domitia, que ara continua creuada pel tren, l’autopista i la carretera (“en dos-cents metres hi ha un trànsit immens, de fa tres mil anys!”), explica Josep Serra), conegut també com “el mal pas de Salses”; hi ha, fins i tot, el mateix nom de la primera població que trobem, en creuar l’esmentat pas: Fitó (i que, com recull l’Alcover-Moll, és “cadascuna de les dues pedres més petites de la fita, que es fiquen a banda i banda d’aquesta per servir-li de reforç”); o els jocs de paraules que podria suscitar el nom del darrer poble català, a l’extrem nord del país: Òpol i Perellós (o, encara, el que va rebre, de Jaume I, el castell que allà hi havia: Salvaterra); hi ha, encara, les tendències en les relacions quotidianes: “No sabem ni quin dia tenen festa major, a Fitó”, resumeix Samsó.

Enric Casany i Andreu Macabies, que són de Vingrau, expliquen que hi

ha bon contacte amb els veïns occitans de Tuissan. Muntanya amb muntanya s'entén, vénen a dir. I riuen, encara, quan reconeixen que sí, que alguna vegada s'ho han sentit a dir, mig de broma o mig que no, allò del "catalan burro". De fet, el popular intercanvi de floretes frontereres té el seu què: els uns, per evidenciar com parlen de "malament" els altres el francès, "català burro"; els altres, per ofendre amb la brutícia, "gavatxo porc".

Més enllà dels tòpics transfronterers, però, hi ha una cordialitat nacional que fins i tot supera les arestes dels actuals estats. Els actes celebrats a la població occitana de Feuilla, sota l'explícit títol de "frontera en festa" en són un bon exemple. L'objectiu, nítid: "Festejar los resccontres entre Occitània e Catalonha pels aqueles lòcs emblemàtics, dins un vilatge d'aquesta frontièra, al mieg dels sites fortificats que la defendèron bels temps fa." La fórmula, senzilla: música, cinema, ball, excursions. I vi de totes dues vessants de les Corberes. I bona cuina. De la banda catalana, no calia ni plantejar-ho, boles de picolat. "Amb aquesta calor?", li pot preguntar algú a Catherine Hublau, presidenta del comitè de festes –val a dir que l'esdeveniment se celebra al començament de juliol–. "Sempre picolat!", s'exclamarà aleshores ella, bo i provocant una riallada còmplice i general.

La promoció (també turística) interessa a tothom. Els paratges s'ho mereixen. Les cultures que fins no fa gens s'amagaven (i que ho continuen tenint difícil, no ho hem d'oblidar, per establir-se prop de la normalitat, si de l'actual legislació depèn) ara es comencen a veure com a valor afegit. Ja és un què. Marie Paule Diaz, que és de Feuilla i parla l'occità i el català (té un oncle a Opol, explica; i és lògic, rebla: "sem frontera"), té un punt de vista tirant a l'optimisme: "Molta gent del nord són pas contraris a la realitat històrica."

'Voilà le patois'. En aquesta terra feréstega, esquitxada de castells que perllonguen les roques escarpades, amb el vent que brama i les pedres gelades i fosques, amb els núvols que pinten amenaça quan els empetega i potser només per espantar, amb les gorges i les moltes i l'aigua verda de llim, no és difícil, a poc que es deixin campar els sentits, trobar, en la terra color de cendra fosca, les petjades encara fresques dels càtars (o dels croats conjurats per esclafar-los).

Som a l'Aude, ara, en ple territori albigès. Si baixem de la mística de butxaca al pragmatisme quotidià podrem veure com, asseguts en un banc de Quilhan, Monsieur Vaquier, Madame Lacoste i Madame Pagès (amb accent, recalca la senyora quan veu que algú pren nota del seu cognom), conversen tot prenent el

sol. D'entrada, reben l'aproximació preguntant amb certa digna cara de pal. Que si parlen occità: "No, no... Sé pas." Que d'on és la forastera, s'hi tornen. Que catalana. "Ah, catalana...! Una espia!". I riuen a cor què vols. Sembla que el gel es fon per encanteri. Cal preguntar si és que saben parlar alguna altra llengua, a més del francès, per arribar al cap del carrer: "Le patois quillanais." És clar. No té nom, la llengua, quan la seva percepció queda reduïda a una parla dialectal amb prou feines apta per a l'intercanvi familiar. Val a dir, aclareixen tot seguit, que "le patois catalan n'est pas comme le patois quillanais". És clar. I que tots tres el saben, l'occità. Però no el parlen, aquí al banc; només a casa.

"Se perd", asseverarà després l'encarregada de la botigueta al peu de l'imponent castell de La Pradèla: només parlen occità "la gent gran, els pobles i ara els petits, una mica a les escoles; la meua generació, no". Una botiga, dit sigui de passada, plena de records amb barretina: són excursionistes o pescadors que modela un veí del poble, que és català, i que passen com a *souvenir* del castell càtar: "És que som a la frontera...", aclareix de seguida la dona, amb tota l'amabilitat del món, "...entre l'Aragó i la France".

Sí. En sentit històric. Com en el crit: "Aragó! Aragó!".

Núria Cadenas